

*Аліна Землянська,
к.філол. н., доц. кафедри української
і зарубіжної літератури
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
Уляна Сажко,
здобувач вищої освіти 4 року навчання
за першим (бакалаврським) рівнем
філологічного факультету
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

РОЗВИТОК УЯВИ І ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ЛІТЕРАТУРИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМУ СТВОРЕННЯ КАЛІГРАМИ

Статтю присвячено одному з популярних на сьогодні способів візуалізації художнього слова – створення каліграми. Доведено, що він сприяє глибшому вчитуванню в художні тексти, їхньому осмисленню, розвитку учнівської уяви і творчих здібностей.

Ключові слова: візуалізація, каліграма, прийом, рецептивна естетика, словесні маркери.

The article is devoted to one of the most popular ways of visualizing the artistic word today – the creating of calligram. It is proved that it promotes deeper reading of literary texts, their comprehension, development of student's imagination and creative abilities.

Key words: visualization, calligram, method, receptive aesthetics, verbal markers.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізаційні зміни в соціумі та активний науково-технічний розвиток вплинули і на модернізацію освіти. Так, наприклад, М. Легенький серед вимог до сучасного освітнього процесу виділяє формування єдиного освітнього простору і його стандартизацію, удосконалення змісту освіти, інноваційність методів навчання тощо [6]. Ці вимоги також підкріплюються дослідженнями психологів і методистів, присвячених внутрішнім особливостям молодого покоління «Z», дітей-діджиталів, які сприймають інформацію фрагментарно, у вигляді блоків і схем або яскравих «зримих» образів, які б сприяли формуванню в них асоціативних зв'язків. Відтак, важливе завдання вчителя-філолога – побудувати освітній процес таким чином, щоб максимально навчити учнів провадити ці асоціативні зв'язки, утворювати в своїй уяві загальну картину за окремими частинами, словесними блоками, маркерами в художньому творі, сприймаючи його критично і пропускаючи крізь себе.

Аналіз наукових досліджень демонструє, що останнім часом багато уваги приділяється проблемі візуалізації навчального матеріалу у філологічній освіті. Зокрема, методисти й науковці розглядають особливості використання онлайн-платформ та електронних засобів навчального призначення, методи і прийоми візуалізації художнього слова, їх проблеми і перспективи тощо [2; 7; 8; 9; 10 та ін.]. Однак у цих студіях представлені далеко не всі популярні на сьогодні види

візуалізації, що передбачають як звернення до комп'ютерних програм, так і технології *hand made*, з методичними рекомендаціями до їх використання. Недооціненим, зокрема, залишився прийом створення каліграми, який, на нашу думку, має глибокий розвивальний потенціал в освітньому процесі філолога.

Мета статті – розкрити особливості використання прийому створення каліграми на уроках літератури при вивченні ліричних творів як способу формування уяви і творчих здібностей учнів.

Виклад основного матеріалу. Література як вид мистецтва виконує цілу низку функцій: пізнавальну, виховну, естетичну, концептуальну та ін. Більшість із цих функцій забезпечує здатність художнього слова впливати на нашу свідомість та уяву. За Н. Ястремською, остання сприяє формуванню таких якостей особистості, як здатність сприймати і розуміти життєві зміни та, відповідно, коригувати власну поведінку; одухотвореність, емпатія, поцінування прекрасного; уміння мріяти, а значить – прагнення досягати бажаного, отримання задоволення від цього та ін. [11, с. 271–272]. Митці пропонують різні версії дійсного та вигаданого, що мають викликати в читацькій уяві конкретні візуальні образи і сюжети, розкривати глибинні зв'язки між явищами, предметами, особами.

Часто ці образи утворюються на асоціативному рівні, коли під дією зовнішніх каталізаторів (а тут такими виступають певні словесні маркери. – *А.З., У.С.*) в уяві виринають картини і образи, які людина вже спостерігала, або вимальовуються зовсім нові, ще не бачені до того. Тут, вочевидь, спрацьовує одне з понять рецептивної естетики – ефект оберненої воронки, за якого, ці зовнішні сигнали, «каталізатори», «багатошаровим потоком» входять до центральної нервової системи, ніби у вузьке горло воронки, звужуючись до своєрідних словесних маркерів, «знаків-активаторів» (К. Шимоняк), які, своєю чергою, викликають у свідомості індивіда цілісний об'єкт художнього зображення. Г. Ключек ілюструє це поняття на прикладі образу дощу, який впливає з вірша П. Тичини, де за окремими ознаками, описаними в тексті, читач може зрозуміти, що починається злива [4, с. 18]. Завдання педагога-словесника – навчити учнів зауважувати ці «маркери», «знаки-активатори», відтворювати на їх основі загальний зміст поезії, її ідейне звучання.

У цьому аспекті корисним для вчителя-філолога може бути прийом каліграми, який дозволяє сформувати здатність передавати уявний образ або поняття через їх конкретний візуальний образ, спираючись на окремі фрази і слова в художньому тексті, які викликають відповідні асоціації. Особливо цей прийом доречний, за рекомендаціями педагогів-практиків, на уроках розвитку мовлення, де, наприклад, пропонується ознайомлення з віршами про природу із завданням розташувати рядки творів таким чином, щоб утворилося зображення саме того явища або об'єкта природи, про який ідеться в тексті. Такі завдання можуть ускладнюватись в залежності від вікових особливостей здобувачів освіти. Якщо в 6-7 класах об'єктами зображення є більш конкретні природні явища: райдуга, дощ, вітер, дерева тощо, то у 8-9 можна запропонувати учням більш складні пейзажні поезії, де з купи різномірних об'єктів потрібно обрати і

проілюструвати найголовніший, на їхню думку, що є провідним у полі авторського бачення.

Так само у старших класах можна запропонувати здобувачам освіти концептуальну поезію, де об'єктом зображення буде теза або конкретна ідея. Ступінь вчитування у твір та його осмислення буде відображений на папері в малюнку. Так, наприклад, при вивченні поезії Й.В. Гете можна взяти для створення каліграми вірш «Природа і мистецтво». Відповідно, картинка має передавати дуалістичну єдність цих двох сил. Учні старших класів, яким це завдання було запропоновано в межах факультативу з літературної творчості навіть пішли далі – в образі вази, в якій зверху і знизу прямують до середини і зливаються воєдино природа і мистецтво, передано ідею тієї огранки, якої потребує природа в людському світі. Саме тому гілочка стоїть у воді в цій вазі, а значить – буде й далі свіжою (див. Рис. 1). Словесними маркерами для розуміння ідейного задуму автора стали для учнів такі рядки: «З мистецтвом наче й в розбраті природа, / І все ж вони стриваються щомить»; «...в слушний час з'єднає труд і хіть / Тебе з мистецтвом, потім заблищить У творі й вільної природи врода»; «В обмеженні найбільше майстер видний, Лиш правила свободу нам несуть» [1]. При цьому добирання відповідних візуальних образів на чисто асоціативному рівні слугують розвитку творчих здібностей здобувачів освіти, формуванню вміння критичного осмислення словесної інформації, навичок командної роботи (якщо завдання виконується в групах) тощо.

З української літератури так само варто підібрати для візуалізації поезії, що розкривають абстрактні поняття: любов, справедливість, дружба, честь тощо, а також відчуття (радість, сум, розгубленість, безвихідь та ін.). Вони в реальному житті не мають конкретного предметного вираження, тож вимагають активізації учнівської уяви та проведення асоціативних зв'язків.

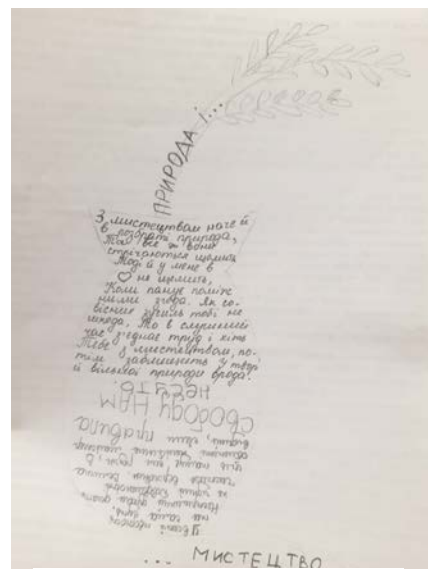

Рис.1

Рекомендуємо звернути увагу на вірші «Радість» О. Теліги, «І вірити, і прагнуть – не вотще» О. Ольжича, «Теплі слова», «Я уплетений весь до нитки...» В. Голобородька, «Боже, якщо ти планував мені стільки всього...» Г. Крук, «Так бракує тебе...» Д. Оришкевича та ін. Досвід показує, що бачення ситуацій та розуміння понять, описаних у поезіях, дуже різняться в залежності від життєвого й читацького досвіду учнів: від глибоко асоціативного, що спирається на загальне відчуття реципієнта без прив'язки до слів-маркерів, до конкретного, що передає зображення предметів, згадуваних у творі. Так, наприклад, до вірша «Радість» О. Теліги старшокласники підбрали дві візуальні форми: губи у посмішці (бо ж радість – коли хочеться посміхатись) та повітряний змій (відчуття внутрішньої свободи, що асоціюється зі згадуваним у тексті образом хлопчика-вітрогона). Вірш Г. Крука сформував в уяві читачів образи корабля (слова-маркери: «треба було дати мені нерви, як корабельні канати / треба було мені

дати шкіру огрублу, як парусина / треба було мені дати серце важке, як якір»); весла («гребти руками, дитино, гребти руками, / доки я вигадую весла»); штормового моря (за змістом твору: те море життя, в яке Богом закинута героїня твору) [5]. А поезія Д. Оришкевича зображена учнями у вигляді силуету коханої, за якою сумує ліричний герой. У центрі цього силуету зроблено отвір у формі серця як символу тієї порожнечі, яку відчуває протагоніст через відстань від об'єкта любові (див. Рис. 2).

Не менш перспективним є використання прийому створення каліграми при вивченні епічних творів, особливо великого формату, про що ми вже писали в одній зі своїх студій [3]. Візуалізація теми або проблеми прозового чи поетичного тексту дозволяє вчителю-словеснику коригувати навчальний процес, орієнтуючись на результати інтелектуальної діяльності здобувачів освіти, відображені у формі каліграми. Натомість учні можуть вільно виразити своє бачення прочитаного, проявити власне Я у візуалізованих текстах, навчитися обґрунтовувати свою позицію в дискусії.

Висновки і перспективи дослідження. Каліграма є одним із продуктивних видів візуалізації словесного матеріалу, який сприяє розвитку уяви і творчих здібностей учнів у процесі аналізу художнього тексту та добору зорових образів, які б відображали його зміст та ідейний задум автора. Однак у світлі активного впровадження комп'ютерних технологій у освітній процес цей творчий прийом опинився на маргінесі методики викладання літератури. Шляхи органічного поєднання традиційного та інноваційного підходів до створення каліграм та їх використання в сучасній школі становлять перспективу методологічних досліджень.

Література

1. Гете Й.В. Природа і мистецтво. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1802>.
2. Деркачова О.С. Використання девайсів для створення креолізованих текстів (на прикладі дисципліни «Література та інклюзія»). Українські студії в європейському контексті: зб. наук. праць. 2020. №1. С. 269–276.
3. Землянська А.В., Сажко У.С. Використання прийому створення каліграми при вивченні епічних творів. Українська література в європейському контексті: зб. наук. пр. 2002. №2. С. 157–163.
4. Ключек Г. Поетика «Енгармонійного» Павла Тичини (аналіз із позицій психології сприймання). Наукові записки. Вип. 84. Серія: Філологічні науки. Проблеми рецептивної поетики. Кіровоград : Видавництво КДПУ, 2009. С. 15–43.
5. Крук Г. Боже, якщо ти планував стільки всього... URL : <https://starylev.com.ua/club/blog/virsh-dnya-galyna-kruk-12>.
6. Легенький М.І. Трансформація освітнього простору під впливом глобалізації. Право і суспільство. 2015. №5. С. 30–35.
7. Чистикова М. Фотоквест як засіб візуалізації навчального матеріалу на уроках літератури. Українська література в загальноєвропейському контексті : зб. наук. праць. Мелітополь, 2019. Вип. 2. С. 276–279.
8. Шарова Т.М. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. 2015. Випуск 39. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С. 290–296.
9. Шарова Т.М., Землянська А.В., Конейцева Л.П., Шаров С.В. Використання інтерактивних методик та інформаційно-комунікаційних технологій на уроках літератури. Педагогічна інноватика: досвід та

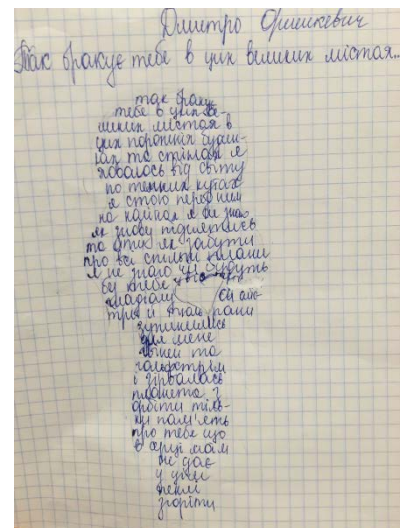

Рис.2

перспективи Нової української школи: кол. монографія. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2019. Розд. 9. С. 232–256. 10. Шарова Т., Шаров С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт. Молодь і ринок. 2018. №9 (164). С. 33–38. 11. Ястремська Н.В. Розвиток уяви в учнів перших і других класів. Педагогічні науки. 2016. Вип. 129. С. 271–277.

Марія Кімінчижи,
здобувач вищої освіти 2 року навчання
за другим (магістерським) рівнем
факультету іноземних мов
Університету Ушинського
Науковий керівник: к.філол.н., проф. Т. Є. Єременко

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено актуальній у сучасній Українській школі проблемі інтегрованого навчання іноземної мови учнів старших класів. У фокусі уваги авторки інтегроване навчання іноземної мови та правознавство.

Ключові слова: інтегроване навчання, іноземна мова, правознавство.

The article is devoted to the problem of using integrated foreign language teaching for high school students. The focus is on integrated learning of foreign language and jurisprudence.

Key words: integrated learning, foreign language, jurisprudence.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У 21 столітті традиційна система освіти відходить на другий план. Перед сучасною школою стоять такі завдання, як навчити учнів отримувати нові знання, як сформувані в учнів уміння, виділяти основне і найважливіше у морі інформації, як синтезувати отриману інформацію і як вчити учнів поділитися своїм досвідом і знаннями. Відтак, освітній процес вимагає нестандартного, особливого підходу до навчання. Один із таких підходів – інтегроване навчання.

Аналіз наукових досліджень, у яких розглянута проблема і на які спирається автор. Проблема інтегрованого навчання була і залишається у фокусі уваги дослідників. Зокрема, у своїх наукових працях це питання розглядали Г. Бодрікова, В. Воробйова, В. Давидов, І. Лернер, В. Максимова, О. Максимова, В. Онищук, В. Паламарчук, К. Саломатов, М. Скаткін, В. Сухомлинський, Г. Федорець та інші науковці. Б. Блум, розробляючи свою Таксономію освітніх цілей, вказав на необхідність вплітати «інтегративні нитки» в навчальний план, щоб сприяти зв'язкам між предметними областями. С. Матисон і М. Фрімер у своїй роботі «Логіка міждисциплінарних досліджень» виявили, що використання інтегрованого навчання вимагає від учнів придбання важливих для життя навичок, таких як здатність вирішувати проблеми і працювати в команді, оскільки вони стали партнерами, які переслідують спільну мету і разом відкрили світ для змін і швидкого розвитку.